

Мемлекеттік аудитті жоспарлау мен жүргізуді цифрландырудың халықаралық практикасы

А.К. Жаумитова¹, М.Б. Амиркулова²

¹ “Бухгалтерлік есеп және аудит” кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.,

² “Мемлекеттік аудит” бойынша білім беру бағдарламасының 4 курс білім алушысы
maral_1970@mail.ru, bb0127zh@mail.ru

^{1,2} Бөкетов университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада мемлекеттік аудитті жоспарлау және жүргізу процестерін цифрландырудың халықаралық тәжірибесі қарастырылады. Аудит тиімділігін арттыру үшін цифрлық технологияларды пайдалануда АҚШ, Еуропалық Одақ елдері, Сингапур сияқты жетекші елдердің тәжірибесіне талдау жүргізілді. Автоматтандырудың негізгі тәсілдері, үлкен деректерді пайдалану, жасанды интеллект және блокчейн технологиялары қарастырылады. Ашықтықты арттыру, шығындарды азайту, қателерді азайту және аналитикалық процестерді жеделдету сияқты цифрландырудың артықшылықтарына ерекше назар аударылады. Сондай-ақ білікті кадрлардың жетіспеушілігі, құқықтық шектеулер және қаржылық кедергілер сияқты негізгі қиындықтар талданады.

Кілт сөздер: мемлекеттік аудит, цифрландыру, халықаралық тәжірибе, автоматтандыру, цифрлық аудит, аудитті цифрландыру, жасанды интеллект аудитте, цифрлық құралдарды қолдану, электрондық есеп беру жүйелері.

Мемлекеттік аудитті цифрландыру мәселесі күннен күнге өзекті бола түсуде, өйткені аудиторлық тексерулерді тиімді жоспарлау және жүргізу қазіргі заманғы технологияларды пайдаланумен тығыз байланысты. Бұл технологиялар мемлекеттік бақылау органдарының жұмыс сапасын едәуір арттыруға, сондай-ақ деректерді талдау және өңдеу процесін жеделдетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, осы салаға цифрлық технологияларды енгізуге деген қызығушылықтың артуына қарамастан, көптеген елдерде мемлекеттік аудиттің тиімділігін шектейтін және оның ашықтығын төмендететін заманауи шешімдерді біріктіруде әлі де қиындықтар бар.

Халықаралық аренада мемлекеттік аудиторлық практиканы дамытудағы басым бағыттардың бірі-деректерді жинау және талдау процесін автоматтандыруға бағытталған цифрлық құралдарды енгізу болып табылады. АҚШ пен Ұлыбритания сияқты мемлекеттік аудит жүйелері дамыған елдерде үлкен деректерді талдау бағдарламалық жасақтамасы, тәуекелдерді басқару жүйелері және есеп берудің ашықтығын арттыру және сыбайлас жемқорлық мүмкіндіктерін азайту үшін блокчейн белсенді қолданылады.

Мемлекеттік аудитке цифрлық технологияларды енгізу бірнеше маңызды мақсаттарға ие: есептілікті тексерудің дәлдігі мен жеделдігін жақсарту, қоғамның сенім деңгейін арттыру және бақылау процестерін жеңілдету. Алайда, айқын артықшылықтарға қарамастан, аудитті цифрландыру кадрларды даярлау қажеттілігі, жаңа жүйелерді енгізудің жоғары шығындары және қолданыстағы инфрақұрылымдарды жаңа технологияларға бейімдеу сияқты бірқатар қиындықтарға тап болады.

ТМД елдерінде, соның ішінде Қазақстанда аудитті цифрландыру енді ғана дами бастады. Мемлекеттік органдар арасында деректерді бөлісу және деректерді талдау құралдарын пайдалану үшін электрондық платформаларды енгізу айтарлықтай күш пен тиісті қаржылық инвестицияларды қажет етеді. Осыған қарамастан, соңғы жылдары цифрландыру арқылы мемлекеттік бақылаудың тиімділігін жақсартуға бағытталған жобалар санының өсуі байқалады, бұл мемлекеттік аудиторлық рәсімдердің сапасы мен ашықтығын арттыруға бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Цифрландыру контекстіндегі мемлекеттік аудит жүйесі технологияларды енгізу үшін заңнамалық және ұйымдастырушылық негіздерді құрудан бастап мамандарды оқытуға және

инфрақұрылымды жаңғыртуға дейін кешенді тәсілді талап етеді. Бұл саладағы барлық өзгерістер тиімділікті арттыруды ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік органдардың жұмысында адалдық пен ашықтық қағидаттарын сақтауды қамтамасыз ете отырып, халықаралық стандарттарға сәйкес келуі маңызды.

Қазіргі таңда ең маңызды бағыттардың бірі-аудиторлық жұмысты цифрландыруда шешуші рөл атқара алатын жасанды интеллектті пайдалану. Бұл деректерді жинау процесін жылдамдатады, дәстүрлі әдістерден ақпаратты машиналық өңдеуге және жоспарлау алгоритмдерін қолдануға көшуге мүмкіндік береді.

Осындай технологиялардың көмегімен кәсіпорынның бухгалтерлік деректерін тиімдірек талдауға, бухгалтерлік регистрлердегі көрсеткіштердің сәйкестігін бақылауға, сондай-ақ аудиторлық құжаттаманы қалыптастыруға болады.

Аудиттегі аналитикалық процедуралар көбінесе көрсеткіштерді есептеуді қамтиды және олардың есептеулерін рәсімдеуге болады, нәтижесінде бірқатар мамандандырылған бағдарламалар пайда болады. Бұл бағдарламалар бухгалтерлік және статистикалық есептілік, сондай-ақ бухгалтерлік есеп регистрлерінің деректері негізінде ұйымдардың қаржылық жағдайын және олардың болашағын талдауға мүмкіндік береді.

Аудитті дамытуда бірнеше негізгі бағыттарды бөлуге болады:

- Диджитализация-жүйелер мен процестерді жаппай автоматтандырудың нәтижесі. Бұған аудит жүргізу үшін компьютер, мобильді құрылғылар мен гаджеттерді пайдалану кіреді, бұл сонымен қатар жаңа бағдарламалық шешімдерді енгізуді талап етеді;

- Big Data-ақпаратты жылдам өңдеу және талдау үшін үлкен көлемдегі деректерді пайдалану. Бұл жоғары жылдамдықты өңдеуді және деректерді ұсынудың әртүрлі формаларын қажет етеді.

Аудитке цифрландыруды енгізу қазір жат түсінік емес. Цифрландыру легенде ойымызға келетін жасанды интеллект, роботтардан бұрын, ұзақ уақыттан бері қолданып келе жатқан төмендегі бағдарламалар цифрландырудың бастамасы болып табылады:

- MS Excel сияқты кеңсе бағдарламалары негізгі есептеулер мен талдаулар үшін қолданылады. Неғұрлым күрделі есептеулер үшін арнайы статистикалық бағдарламалар қолданылады;

- Анықтамалық-құқықтық жүйелер аудиторларға "uchet.kz", "adilet.zan.kz" сияқты танымал заңдық ақпараттарды ұсынады.

Бухгалтерлік бағдарламалар бухгалтерлік есеп пен есеп беру алгоритмдерін тексеру үшін қолданылады, мысалы: "1С".

Бұл құралдар жұмыс сапасын жоғарылату және тексеру шығындарын азайту арқылы аудит тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді.

Аудитте пайдалану үшін блокчейн және XBRL технологиялары да белсенді түрде енгізілуде. XBRL технологиясының арқасында ұйымдарға есеп беру оңайлатуға мүмкіндік береді. "Үлкен төрттік" компаниялары 2018 жылдан бастап Тайвань банктерімен бірге клиенттердің қаржылық есептілігін тексеру мақсатында блокчейнді сынау үшін пилоттық жобаны іске қосты [1]. Ал, блокчейн-бұл ақпаратты бір-бірімен байланысқан және криптографиямен қорғалған блоктар тізбегі арқылы сақтауға мүмкіндік беретін технология. Тізбектегі әрбір блокта алдыңғы блок туралы мәліметтер мен ақпарат бар, бұл жүйені өзгерістерден немесе жалған ақпараттан қорғауды қауіпсіз етеді.

Аудиттегі блокчейнге деген қызығушылықтың алғашқы толқыныкриптовалюталардың пайда болуынан басталды, бірақ 2017-2018 жылдардан бастап Deloitte, KPMG және EY сияқты ірі аудиторлық фирмалар аудиттің сапасы мен тиімділігін жақсарту үшін осы технологияны қолдану мүмкіндіктерін белсенді түрде зерттей бастады. Атап айтқанда, 2017 жылы Канадада блокчейн аудит пен қаржылық есеп беру тәсілдерін қалай өзгерте алатынын түсіндіретін зерттеу жарияланды[2].

Цифрландыру енгізілген, тәжірибесі бар мына елдер:

- Сингапур, 2017 жылы мемлекеттік қаржы және аудит саласына қаржылық

транзакциялардың ашықтығын жақсарту үшін блокчейнді қолданатын цифрлық аудит енгізілді. Мемлекеттік аудиторлық қызметтер үлкен деректерді талдау (Big Data) және автоматтандырылған тексерулер үшін технологияны қолдана бастады. Сондай-ақ қаржылық тәуекелдерді болжау және аудит сапасын жақсарту үшін жасанды интеллектті пайдалану жобасы іске қосылды. Нәтижесінде бұл тексеріс өткізуге және есеп беруге кететін уақытты едәуір қысқартуға және қателіктерді азайтуға, сондай-ақ мемлекеттік шығындарға деген сенімділікті арттыруға мүмкіндік берді.

- Келесі ол АҚШ, қаржылық қызметтер және мемлекеттік басқаруға 2017 жылдан бастап қолдана бастады. АҚШ-та жасанды интеллект пен Машиналық оқыту құралдары мемлекеттік тексерулерде белсенді қолданылады. Федералды агенттіктер мемлекеттік келісімшарттар мен бюджет шығындарын тиімдірек тексеру үшін деректерді талдау мен автоматтандырылған бақылау жүйелерін қолдана бастады. Нәтижесінде бұл аудит процестерін жеделдетуге, қаржылық тәуекелдерді болжауды жақсартуға және мемлекеттік сатып алулардағы алаяқтық пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің тиімділігін арттыруға мүмкіндік берді.

KPMG ("Klynveld Peat Marwick Goerdeler") -Deloitte, PwC және EY-мен бірге "үлкен төрттік" (Big Four) деп аталатын ірі халықаралық аудиторлық және консалтингтік компаниялардың бірі. KPMG Аудит, салықтық кеңес беру, тәуекелдерді басқару және бизнес-консалтинг саласында қызметтердің кең спектрін ұсынады. KPMG компаниясының "қаржылық есептілік және аудит саласындағы ЖИ: Жаңа дәуір: Бағдарлар" атты зерттеуі әлемнің әртүрлі елдерінен келген 1800 компания мен ұйымның басшыларын қамтыды. Зерттеу 2024 жылдың ақпанынан наурызына дейін жүргізілді.

Сауалнамаға қатысушылар:

- Вице-президент деңгейіндегі және одан жоғары деңгейдегі қаржылық есептілік қызметтерінің басшылары (қаржы директоры, әкімшілік қызметтің басшысы) шешім қабылдау құқығына ие және қаржылық есептілікті, бухгалтерияны, талдауды, аудиттерді және қаржылық ақпаратты бақылаушы;

- Кірісі 250 миллион доллардан басталатын компаниялар.

Зерттеу келесі елдерде жүргізілді: Австралия, Канада, Франция, Германия, Жапония, Ирландия, Нидерланды, Ұлыбритания, АҚШ және Испания.

Зерттеу нәтижесі бойынша ЖИ қолданатын компанияның үлесі 49% пайызды құрады, және бұл үлестің табысы 10 млрд. АҚШ долларына жететін компаниялар құрады. Ал географиялық орналасына байланысты ең жоғары 39% пайызы Солтүстік Америка құрады. Ең аз үлесті 29%-ды Азия-Тынық мұхиты аймағы, ал табысы бойынша 25% құраған 5 млрд. АҚШ долларынан аз табысты компаниялар болды.

Зерттеу қаржылық есептілік пен аудит саласында ЖИ қолданудың маңыздылығын растайды, сонымен қатар бұл жай ғана ақпараттық шу емес екенін түсіндіреді. $\frac{3}{4}$ - ге жуық компаниялар қазірдің өзінде ЖИ пайдаланатынын дәлелдеді.

Әрине, болып жатқан әр өзгеріс өзімен бірге жаңа мүмкіндіктермен қатар қиындықтарда алып келуі мүмкін. Алдымен ЖИ, цифрландырудың артықшылықтарынан бастасақ:

- Нақты уақыттағы тәуекелдерді талдау;

- Деректердің дәлдігін жақсарту үлкен көлемдегі деректерді талдау және қаржылық есептіліктің дәлдігін тексеру сияқты күнделікті тапсырмаларды автоматтандыру үшін жасанды интеллектті пайдалану аудиторларға аудиттің стратегиялық аспектілеріне назар аударуға мүмкіндік береді;

- Қаржылық есептілікте, электрондық поштада және басқа құжаттарда мәтінді талдау үшін жасанды интеллектті пайдалану ықтимал тәуекелдерге қатысты кілт сөздерді, сөз тіркестерін және контекстті анықтауға көмектеседі;

- Жасанды интеллектті енгізу деректерді жинау, талдау және есеп беру процестерін жақсарта алады, нәтижесінде аудиттің орындалу уақыты қысқарады және оның сапасы жақсарады [4].

Ал енді кемшіліктеріне келер болсақ:

- аудитте цифрлық технологияларды қолданудың артуымен кибершабуылдар мен құпия ақпараттың тарап кету қаупі артады. Аудиторлар мен компаниялар деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету және тиісті стандарттарды сақтау үшін қарқынды жұмыс істеуі керек;

- жаңа технологияларды енгізу аудиторлардың қосымша дағдыларын қажет етуі мүмкін. Кейбір мамандар жаңа құралдар мен бағдарламаларды игеруде қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл білікті кадрлардың жетіспеушілігіне әкелуі мүмкін;

- сандық құралдарға тәуелділіктің артуымен жабдықтың істен шығуы, бағдарламалық жасақтаманың бұзылуы немесе басқа техникалық мәселелер туындауы мүмкін. Бұл жұмыстың тоқтап қалуына және аудиторлық процестің жоғарылауына әкелуі мүмкін;

- цифрландыру технологиялық инфрақұрылымды жаңартуға және қолдауға тұрақты инвестицияларды талап етеді, бұл қымбат процесс болуы мүмкін.

Жаһандану мен халықаралық тәжірибені интеграциялаудың қазіргі жағдайында мемлекеттік аудитті тиімді жоспарлау және жүргізу мемлекеттік басқарудың ашықтығы мен тиімділігін арттырудың негізгі элементтеріне айналады. Халықаралық тәжірибе аудитке көзқарастарды біріктіруді қамтамасыз ететін және елдер арасында тәжірибе алмасуға ықпал ететін жоғары аудиторлық органдардың халықаралық стандарттары (ISSAI) сияқты стандарттарды қолданудың маңыздылығын көрсетеді.

Мемлекеттік аудит саласындағы жетекші елдердің тәжірибесі тәуекелге бағдарланған тәсілді интеграциялаудың, заманауи технологияларды пайдаланудың, сондай-ақ тәуелсіз және ашық рәсімдерді құрудың маңыздылығын көрсетеді. Сингапур, АҚШ сияқты елдердің табысты тәжірибесі мемлекеттік аудит жүйелерінде халықаралық әдістерді бейімдеу мемлекеттік ресурстарды басқаруда үлкен тиімділікке қол жеткізуге мүмкіндік беретінін растайды.

Осылайша, мемлекеттік аудиттің халықаралық тәжірибесін талдау сапа стандарттарын сақтауға, инновациялық әдістерді енгізуге кешенді тәсілдің қажеттілігін растайды. Бұл мемлекеттік қаржыны басқарудың тиімділігін арттырып қана қоймай, қоғамның мемлекеттік басқару органдарына деген сенімін нығайтуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Ішкі аудит стратегиясы және цифрландыру Азарова Е.А., Зотова В.В., Чернованова Н.В. жинақта: қазіргі қоғамның даму перспективалары: әлеуметтану, экономика, құқық. Халықаралық қатысумен бүкілресейлік ғылыми-практикалық конференция материалдары. Отв. редактор А.А. Зарайский. Саратов, 2022. 3-6 бет.

2. Аудит қажеттіліктері үшін цифрлық экономиканың бағдарламалық шешімдерін пайдалану Юров Д.В., Чернованова Н.В. жинақта: инновациялық әзірлемелердің нәтижелерін енгізу: проблемалар мен перспективалар. Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның мақалалар жинағы. Уфа, 2022. 151-155 ББ.

3. AI and scientific productivity: Considering policy and governance challenges, K. Flanagan, The University of Manchester, United Kingdom B. Ribeiro, Université Côte D'Azur, France, P. Ferri, The University of Manchester, United Kingdom

4. Аудиттің цифрлық трансформациясы. Кіру режимі: https://www.ey.com/ru_ru/digital-audit/audit-digitization-transformative-age

5. kpmg.com